

δρόμου. Ἐπιθυμῶ τὰ ὄσπᾶ μου νὰ συνταφῶσι μετὰ τῶν ὄσπῶν ἐκείνου, ἢν ἀδιαλείπτως καὶ κρύφα θρη- νῶ. Τὸ μνημεῖον, ἐγερθησόμενον ἐν τῷ μέσῳ τῶν τεσσάρων πλατάνων, πρέπει νὰ καλυφθῆ διὰ πλα- κὸς πεντελησίου μαρμάρου, ἐφ' ἧς νὰ χαραχθῶσι τὰ ἐξῆς :

«Θρασύβουλος Ζαήμης, υἱὸς Ἀνδρέου Ζαήμη »καὶ Ἑλένης Δηλιγιάννη, γεννηθεὶς τὴν 29 Ὀ- κτωβρίου 1822 καὶ ἀποβιώσας τὴν . . . κεῖται »ἐνθάδε μετὰ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ υἱοῦ Ἀνδρέ- ου. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ Λίτσα Ζαήμη, τὸ γένος Μου- ρούζη, ἤγειρε».

«ΣΤ'. Παρακαλῶ τὴν σύζυγόν μου καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς τὰ τέκνα μου νὰ τελῶσι κατ' ἔτος τὴν 5 Μαΐου¹ ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ὑ- πὲρ τῆς ψυχῆς μου, νὰ μνημονεύονται δὲ κατ' ἐ- κείνην τὴν ἡμέραν καὶ τὰ ἐξῆς ὀνόματα· Ἀση- μάχη, Ἀραστασίας, Ἀνδρέου, Ἑλένης, Παρα- γιώτου καὶ Αἰκατερίνης Ζαήμη, καὶ τὰ ὀνόματα Ἀραστασίου καὶ Αἰκατερίνης Χαραλάμπη. Πα- ρακαλῶ δὲ τὰ τέκνα μου, ἵνα τὴν ἐντολὴν ταύ- την μεταβιβάσωσι καὶ εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα.

«Ζ'. Συνίστημι εἰς τὰ τέκνα μου ν' ἀποφύ- γωσι καὶ τὴν σπατάλην καὶ τὴν φιλαργυρίαν, διότι ἀμφοτέρω τὰ ἐλαττώματα εἰσὶ μισητά.

«Η'. Ἐντέλλομαι τοῖς τέκνοις μου νὰ δημο- σιεύσωσι εἰς ἕν τεῦχος τοῦς κοινοβουλευτικοῦς καὶ ἐπιταφίους λόγους, οὓς ἀπήγγειλα. Γράψας δὲ καὶ τινὰς ἀναμνήσεις, ἀφίνω τῷ υἱῷ μου Ἀλε- ξάνδρῳ ν' ἀποφασίσῃ, ἂν πρέπει νὰ δημοσιευθῶσι.

«Ἐγραψα ἐν Ἀθήναις, τῆ 20 Φεβρουαρίου 1879.

«Θ. Α. ΖΑΙΜΗΣ».

[Ἐν τῷ πολυτίμῳ τούτῳ ἐγγράφῳ ὑπάρχουσι προσέτι καὶ περικοπαὶ τινες, παραλειφθεῖσαι διὰ τὸν ὅλως οἰκογενειακὸν χαρακτῆρα, ὡς παραινέ- σεις διὰ τὴν μὴ ὑπὲρ ὅρον παράτασιν τοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ του πένθους ἐν τῇ οἰκογενείᾳ του, καὶ ἀ- παγόρευσις τοῦ νὰ ἐγκατασταθῶσιν οἱ υἱοὶ αὐ- τοῦ ὀριστικῶς ἐν ξένην χώραν, ἐγκαταλείποντες τὴν ἑαυτῶν Πατρίδα λόγῳ συμφερόντων. Σ.τ.Δ.]

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

[Ἐκ τῶν τοῦ Ἐδμόνδου δὲ Ἀμίκης. Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ τῆς δεκάτης ἐκδόσεως ὑπὸ***]

Συνέχεια· ἰδὲ σελ. 782.

Ὡς πρὸς τὰς ἐβραίας, δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ἀφ' οὗ εἶδα τὸ Μαρόκκον, ὅτι αἱ τῆς Κωνσταν- τινουπόλεως οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν πρὸς τὰς τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου οἱ σοφοὶ παρατηρηταὶ νομίζουσιν, ὅτι βλέπουσιν ἀκόμη ἐν ὅλῃ τῇ ἀνατολικῇ αὐτοῦ καθαρότητι τὸ ἀνατο- λικὸν πρωτότυπον τοῦ ἐβραϊκοῦ κάλλους. Ἐλ- πίζων νὰ εὕρω τὸ κάλλος τοῦτο, ὠπλίσθην μὲ γεννιαιότητα, καὶ ἔκαμα γύρους πολλοὺς εἰς τὴν ἀπέραντον ἐβραϊκὴν συνοικίαν τοῦ Βαλατᾶ, ἥ- τις παρατείνεται, ὡς ὄφρις ῥυπαρὴς, παρὰ τὴν ὀ-

1. Ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του.

χθὴν τοῦ Κερατίου κόλπου. Προσέβην ἕως εἰς τὰς ἀθλιωτέρας στενωποὺς, μεταξὺ οἰκίσκων ἀποπνε- ὄντων ὄσμην εὐρώτος, ὅπως αἱ ὄχθαι τοῦ ἐν τῷ Ἄδῃ Δαντείου διαμερίσματος, εἰς σταυροδρόμια, τὰ ὅποια δὲν θὰ διέβαινον ἐκ νέου εἰμὴ ἐπὶ κα- λοβάθρων καὶ μὲ τοὺς ῥῶθνας στυπνωμένους, παρατηρῶν διὰ παραθύρων φερόντων ὡς παρα- πετάσματα ῥάκη προκαλοῦντα ναυτίαν εἰς μέ- λανα καὶ γλοιώδη δωμάτια· σταματῶν ἐνώ- πιον αὐλῶν ὑγρῶν, ἐξ ὧν ἐξήρχετο ὄσμη εὐρώ- τος ἐμποδιζούσα τὴν ἀναπνοήν, παραμείριζον, ὅπως διαθῶ, ὀμίλους παιδίων χοιραδικῶν καὶ ἀ- λωπεκιώντων, παραγκωνίζων γέροντας φρικαλέας ὄψεως, οἵτινες ἐφαίνοντο ὡς ἄνθρωποι ἀποθάνον- τες ἐκ πανώλους καὶ ἀνασπάντες ἐκ νεκρῶν, δια- σκελίζων κατὰ πᾶν βῆμα σκύλλους σκεπασμέ- νους ἀπὸ πληγᾶς, καὶ βόθρους πλήρεις μέλανος βορβόρου, καὶ ἀποκλίνων ἀπὸ πανία κρεμάμενα ἀπὸ σχοινία ἀλειμμένα, καὶ ἀπὸ συρφετοῦς σε- σηπότας, ἱκανοὺς νὰ σοὶ φέρωσι λιποθυμίαν· ἀλλ' ἡ γενναιότης μου ὅμως δὲν ἀντημεσίθη. Μεταξὺ τῶν πολλῶν γυναικῶν, ὅσας εἶδα ἐγκεκορδυλη- μένας εἰς τὸ ἐθνικὸν των σκούφωμα, τὸ ὅποιον φάνεται ὡς σαρίμιον ἐπίμηκες, καὶ καλύπτει τὴν κόμην ἅμα καὶ τὰ αὐτία, ἀπήγησα, ναι, καὶ πρόσωπα, ἐφ' ὧν ἀνεγύρισα τὴν λεπτήν κανο- νικότητα τῶν χαρακτῆρων, καὶ τὸ μειλίχιον ἐ- κείνο ἦθος τῆς ἐγκαρτερήσεως, ὅπερ θεωρεῖται ὡς τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα τῶν ἐβραίων τῆς Κων- σταντινουπόλεως, εἶδα ἀορίστους τινὰς κατατο- μάς Ῥεβεκκῶν καὶ Ῥαχὴλ, ὀφθαλμοὺς ἀμυγδα- λωτοὺς, πλήρεις γλυκύτητος καὶ χάριτος, εἶδα ἐκλεκτὴν τινα μορφήν, ἰσταμένην ἐπὶ τοῦ κατω- φλίου τῆς θύρας καὶ στηρίζουσαν τὴν ἐτέραν τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς οὐλότριχος κεφαλῆς παιδίου, στάσιν ἀξίαν τῆς γραφίδος τοῦ Ῥαφαήλ· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν εἶδα ἄλλο τι παρὰ τὰ ση- μεῖα φυλῆς παρρημακίας. Ποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἰσχνῶν τούτων μορφῶν, καὶ τῶν πυρίνων ὀ- φθαλμῶν, τῶν πομπωδῶν χρωμάτων καὶ τῶν εὐ- σώμων σχημάτων, ὅσα ἐθαύμασα μετὰ ἐν ἔτος εἰς τὰ ἀμαλάτα τοῦ Τάγγερ καὶ τοῦ Φέζ ! Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς ἄνδρας, κίτρινω- πούς καὶ ἀπαλούς, ὧν ὅλη ἡ ζωτικότητα φαίνε- ται ὅτι συνεκεντρώθη εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, σπινθη- ροβόλους ἐκ δολιότητος καὶ ἀπληστίας, οὓς στρέ- φουσιν ἀδιαλείπτως περὶ ἑαυτοῦς, ὡς ἐάν εἶχαν ἀκούσῃ, ὅτι ἀπανταχόθεν ἀναπνῶσι χρέματα. Καὶ τώρα προσμένω τοὺς καλούς μου Ἰσραηλί- τας ἐπικριτὰς, οἵτινες ἀντεῖπαν εἰς ὅσα ἔγραψα περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν τοῦ Μαρόκκου, νὰ μοῦ ψά- λουν ἐκ νέου τὰ αὐτὰ, ἐπιρρίπτοντες τὴν αἰτίαν τῆς παρακμῆς καὶ τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῶν Ἰσρα- ηλιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν κατα- πίσειν τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ἄς συλλογισθῶσιν ὁ- μως ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς ἐβραίους πολιτι- κὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται καὶ

αναρχίζου· με ἀναστρέφουν ὑπτίον, καὶ πάλιν με ἀναστρέφουν· με ἐκτείνου, με συστέλλου ὡς πλαγγόνα ἐν ζύμῃς, εἰς τὴν ὁποίαν θέλου νὰ δώσου στήμιά τι, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ ἔχουν κατὰ νοῦν, ἀλλ' ὑπερ μὴ κατορθώνοντες λυσσῶσιν ἐξ ὀργῆς. Ἀκολουθῶς λαμβάνουσι μικράν τινα ἀναψυχὴν· καὶ μετ' ὀλίγον νέα τιμῆματα καὶ θλίψεις καὶ συνθλάσεις τοιαῦται, ὥστε ἤρχισα νὰ φοβῶμαι, ὅτι ἡ τελευταία μου ὥρα ἔφθασε. Τέλος, ὅτε πλέον τὸ σῶμά μου ὄλον ἀναβλύει ὕδωρ ὡς σπόγγος ἐκπιεζόμενος, ὅτε τὸ αἷμά μου διαφαίνεται ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα, ὅτε πλέον εἶδαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐπέστησαν, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ, σύρου τὸ λείψανόν μου ἐκ τῆς βασιανιστηρίου ἐκείνης κλίνης καὶ τὸ μεταφέρουσιν εἰς γωνίαν τινα, ἐνώπιον μικρᾶς κόγχης, ἐξ ἧς προέχουσι δύο χαλκοὶ κρουνοὶ, προχέοντες ὁ μὲν θερμὸν ὁ δὲ ψυχρὸν ὕδωρ ἐντὸς μαρμαρίνου πυέλου. Ἄλλ' οἴμοι! Ἐδῶ ἀρχίζει ἄλλο μαρτύριον. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὰ πράγματα λαμβάνουσι κάποιαν πορείαν, ὅπου, χωρὶς ἀστεϊσμούς, ἐγὼ σκέπτομαι ἐὰν δὲν πρέπει νὰ ἀστράψω μίαν τοῦ ἐνός ἀπ' ἐδῶ καὶ μίαν τοῦ ἄλλου ἀπ' ἐκεῖ, καὶ νὰ τὸ στρήψω ἔξω, ὅπως εὐρίσκομαι. Ὁ εἰς τῶν δύο βασιανιστῶν μου φορεῖ χειρόκτιον ἐκ δέρματος καμήλου, καὶ ἀρχίζει νὰ μοῦ τρίβῃ τὴν ῥάχιν, τὸ στήθος, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας μεθ' ὅσης χάριτος θὰ ἐξύστριξέ τις ἵππον, καὶ τὸ ζύστρισμα τοῦτο παρατείνεται ἐπὶ πέντε λεπτά τῆς ὥρας. Ἄφ' οὗ ἐτελείωσε τὸ ζύστρισμα, μοῦ ῥίπτουν ἐπάνω χεῖμαρρον ὕδατος χλιαροῦ, καὶ λαμβάνουσι ἀναψυχὴν. Λαμβάνω δὲ καὶ ἐγὼ ἀναψυχὴν, δοξάζων τὸν Θεὸν ὅτι ἐτελείωσεν ἡ ἱστορία. Ἄλλ' ἡ ἱστορία δὲν ἐτελείωσεν! Ὁ Οὐριώδης μελαψὸς ἐκβάλλει τὸ χειρόκτιόν του, καὶ ἐξαναρχίζει με γυμνὴν τὴν χεῖρα. Ἐγὼ τότε ἀδημονῶν καὶ χαλεπαίνων σρόδρα, τοῦ κάμνω νόημα νὰ παύσῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος δεικνύων μοι τὴν χεῖρα, μοὶ ἀποδεικνύει, πρὸς μέγαν μου θαυμασμόν, ὅτι πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀκόμη τὸ τρίψιμον. Ἐτελείωσε τὸ τρίψιμον, καὶ πάλιν ἄλλο περιχύμα ὕδατος, καὶ ἀκολουθῶς ἄλλα πάλιν πράγματα. Λαμβάνουν καὶ οἱ δύο ἀπομάκτραν ἐκ στυππείου διάδρογον ἀπὸ σάπωνα κρητικόν, καὶ με σαπωνίζου ἀπὸ κορυφῆς μέχρις ὀνύχων. Ἄφ' οὗ ἐτελείωσε τὸ σαπωνίσμα, μοῦ ῥίπτουν ἐπάνω ἓνα κατακλυσμὸν ὕδατος ἀρωματικοῦ, καὶ ἐξαναρχίζου τὴν διὰ τοῦ στυππείου ἀπόσμηξιν. Ἀλλὰ τὴν φορὰν αὐτὴν τὸ στυππεῖον, χάρις τῷ Θεῷ, εἶνε στεγνόν, καὶ ὁ σκοπὸς τῶν εἶνε νὰ με σπογγίσου. Με ἀπεσπόγγισαν, μοῦ φασκιδώνου ἔπειτα τὴν κεφαλὴν, μοῦ περνοῦν εἰς τοὺς πόδας τὰς κρουπέζας, με τυλίσου ἐντὸς σινδόνος, καὶ με ὀδηγοῦσιν ὅπως εἰς τὴν δευτέραν αἴθουσαν, μετὰ μικρὰν δ' ἐκεῖ διαναπάκουσιν, μ' ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν πρώτην αἴθουσαν. Ἐδῶ εὐρίσκω στρωμνὴν χλιαρὰν, ἐφ' ἧς ἐξαπλόνομαι μαλακώτατα, καὶ οἱ δύο δὴ-

μοὶ μου μοῦ δίδου τὰ τελευταῖα τιμῆματα, διὰ νὰ ἐξομαλύνωσι καθ' ὅλα τὰ μέλη τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Μετὰ ταῦτα μοῦ βάλου ἐν προσκέφαλον κεντημένον ὑποκάτω τῆς κεφαλῆς, ἐν σκέπασμα λευκὸν ἐπάνω μου, μίαν καπνοσύριγγα εἰς τὸ στόμα, μίαν λεμονάδαν εἰς τὸ πλάγι, καὶ με ἀφίνου ἐκεῖ δροσερόν, κοῦφον, εὐώδη, με τὴν διάνοιαν γαληνιαίαν καὶ τὴν καρδίαν πλήρη εὐαρεσκείας, καὶ ἀπολαύοντα τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς τόσον ἄγνόν, τόσον νεανικόν, ὥστε μοὶ φαίνεται, ὅτι ἐγεννήθην τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης, ὡς ἡ Ἀφροδίτη, καὶ ὅτι ἀκούω ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς μου τὰ λεπτά πτερυγίσματα τῶν Ἐρωτιδῶν.

* *

Μετὰ τοιαύτην εὐάρεστον κατάστασιν θέλοντες νὰ ἐπανιδώμεν τὸν οὐρανόν, τὸ καλῖτερον ἀπὸ ὅλα εἶνε ν' ἀναβῆρηθῶμεν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ λιθίνου ἐκείνου Τιτᾶνος, ὅστις καλεῖται πύργος τοῦ Σερρασκιέρ καπουσοῦ ἢ τοῦ Σερρασκεράτου. Πιστεύω, ὅτι ὁ Σατανᾶς, ἐὰν ἤθελε νὰ δοκιμάσῃ τινα καὶ πάλιν με τὴν προσφορὰν τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου, θὰ ἦτο βέβαιος περὶ τῆς ἐπιτυχίας του, ἐὰν μετέφερε τὸ θῆμά του ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν ἐκείνην. Ὁ πύργος οὗτος, κτισθεὶς ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαχμουδ τοῦ Β', ἴσταται ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου λόφου τῆς Σταμπούλ, ἐν μέσῳ τοῦ εὐρυτάτου προαυλίου τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργείου, καθ' ὃ μέρος οἱ τοῦρκοι καλοῦσιν ὀμφαλὸν τῆς πόλεως. Ἐκτίσθη δὲ κατὰ μέγα μέρος ἐκ λευκοῦ μαρμαροῦ τῆς Προποντιδῆος εἰς σχῆμα πολυγώνου κανονικοῦ δεκαεξῆ πλευρῶν, καὶ ἀνορθοῦται εἰς τὰ ὕψη τολμηρῶς καὶ βαδινῶς ὡς κίων, ὑπερέχων ἱκανῶς τοὺς ἐγγῆς αὐτοῦ γιγαντιαίους μινερέδες τοῦ τζαμίου τοῦ Σουλεϊμάν. Ἀναβαίνεις δ' εἰς αὐτὸν διὰ κλίμακος ἐλικωσίδους, φωτιζομένης δι' ὀλίγων θυρίδων τετραγώνων, δι' ὧν διοράται, κατὰ τὴν ἀνάβασιν, ἄλλοτε ὁ Γαλατᾶς, ἄλλοτε ἡ Σταμπούλ, καὶ ἄλλοτε τὰ προάστεια τοῦ Κερατίου κόλπου· πρὶν δὲ φθάσῃς ἀκόμη εἰς τὸ μέσον τοῦ πύργου, ῥίπτεις ἔξω τὸ βλέμμα, καὶ νομίζεις, ὅτι εὐρίσκειαι εἰς τὰ σύννεφα. Ἐνίοτε ἀναβαίνων αἰσθάνεσαι ἐλαφρόν τινα κρότον ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς σου, καὶ ἐν τῷ ἅμα σχεδὸν φάσμα τι φαίνεται καὶ χάνεται, καὶ νομίζεις ὅτι εἶνε πρᾶγμα τι, ὅπερ κατακρημνίζεται μαλλον παρά καταβαίνει· εἶνε εἰς τῶν φυλάκων, οἵτινες νυχθημερόν ἴστανται ἄγρυπνοι εἰς τὴν σκοπιὰν τῆς κορυφῆς τοῦ πύργου, ὅστις πιθανῶς εἶδεν εἰς ἀπώτατόν τι σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος ἐλάχιστόν τι νεφύδιον καπνοῦ ὑπόπτου, καὶ τρέχει νὰ εἰδοποιήσῃ τὸ Σερρασκεράτον. Ἡ κλίμαξ ἔχει διακοσίας περιῖπου βαθμίδας, καὶ ἄγει εἰς εἰδὸς τὴν ἐξώστου περιφεροῦς, ἐστεγασμένον ἄνωθεν καὶ ὀκλοφράκτου κύκλοθεν, ὅπου γυρίζει ἀδικλείπτως φύλαξ τις, ὅστις καὶ προσφέρει καρὸν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸν πύργον. Ὁ-

αυγάζουσιν πότε δεξιά καὶ πότε ἀριστερά, πότε πλησίον καὶ πότε μακρὰν ἡμῶν ὄψιν φιλόστοργον, ἐστεμμένην μὲ λευκὰς τρίχας, ἐφ' ἧς ἔλαμπε μειδιάμα γλυκύτατον, καὶ ἦτις ἔλεγεν: — Ἔσο εὐτυχῆς, υἱέ μου! Σὲ εὐλογῶ, καὶ σὲ ἀκολουθῶ.

ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Καὶ νῦν, ἐὰν δύναται νὰ ἐπικαλεσθῆ Μούσαν καὶ πτωχὸς συγγραφεὺς ὀδοιπορικῶν, τὴν ἐπικαλοῦμαι συνάπτων τὰς χεῖρας, διότι ὁ νοῦς μου χάνεται «ἐνώπιον τοῦ εὐγενοῦς θέματος», καὶ αἱ μεγάλαι γραμμαὶ τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τρέμουν ἐνώπιόν μου, ὡς εἰκὼν ἀντανακλωμένη ἐπὶ ὕδατος τεταραγμένου. Ἡ Μοῦσα ἄς μ' ἐμπνεύσῃ, ἡ Ἁγία Σοφία ἄς μὲ φωτίσῃ, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἄς μὲ συγχωρήσῃ.

Ῥωαίαν τινὰ πρῶϊαν τοῦ Ὀκτωβρίου συνοδευόμενοι ὑπὸ ἐνὸς τῶν τούρκων καθάσιδων τοῦ ἰταλικοῦ προξενείου, καὶ ἐνὸς διερμηνέως ἑλλήνος, ὑπήγαμεν τέλος πάντων νὰ ἐπισκεφθῶμεν «τὸν ἐπίγειον παράδεισον, τὸ δεύτερον στερέωμα, τὸ ἄρμα τῶν Χερουβεὶμ, τὸν θρόνον τῆς θείας Δόξης, τὸ θαῦμα τῆς γῆς, τὸν μεγαλιτέρον ναὸν τοῦ κόσμου, μετὰ τὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου». Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη—ὅπως γνωρίζουσιν οἱ ἐν Βύργους, Κολωνία, Μεδιολάνοις καὶ Φλωρεντία φίλοι μου—δὲν εἶνε ἰδική μου, καὶ δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ τὴν παραδεχθῶ· τὴν ἀνέφερα δὲ ἑμοῦ μὲ τὰς ἄλλας, διότι εἶνε μία ἐκ τῶν πολλῶν φράσεων, ὅσας καθιέρωσεν ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐλλήνων, καὶ τὰς ὁποίας ὁ ἡμέτερος διερμηνεὺς ἐπανελάμβανε καθ' ὁδόν. Καὶ ἐπίτηδες ἐξελέξαμεν ἑμοῦ μὲ τὸν γέροντα τοῦρκον καθάσιν καὶ ἓνα γέροντα ἑλληνα διερμηνέα, μὲ τὴν ἐλπίδα, ἧς δὲν ἐψεύσθημεν, νὰ ἴδωμεν εἰς τὰς ἐξηγήσεις καὶ τὰς μυθολογίας, ὅσας ἔμελλον νὰ μᾶς εἴπωσι, συγκρουομένας τὰς δύο θρησκείας, τὰς δύο ἱστορίας, τοὺς δύο λαοὺς, καὶ ἐξ ὧν ἔμελλον νὰ εἴπωσιν ὁ μὲν ὑπερυψῶν τὴν ἐκκλησίαν, ὁ δὲ ἐκθειάζων τὸ τζαμίον, νὰ ἴδωμεν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὅπως πρέπει νὰ τὴν ἴδῃ τις μὲ ἓνα ὀφθαλμὸν χριστιανοῦ καὶ μὲ ἓνα ὀφθαλμὸν τούρκου.

Ἡ προσδοκία μου ἦτο μεγάλη, καὶ ἡ περιέργεια ζῶηροτάτη· καὶ ὅμως καθ' ὁδὸν ἐσυλλογίζόμην, ὅπως συλλογίζομαι ἀκόμη καὶ τώρα, ὅτι δὲν ὑπάρχει μνημεῖον περίφημον, ἔστω καὶ ἄξιον τῆς φήμης του, ἐξ οὗ νὰ ἀπολαμβάνῃ ἡ ψυχὴ τοῦ θεατοῦ συγκινήσεις τόσον ζῶηρως καὶ τόσον καθαρῶς εὐαρέστους, ὅσον ἡ συγκίνισις ἡ ἐκ τῆς προσδοκίας τοῦ θεάματος. Ἐὰν ἐπρόκειτο ν' ἀναβιώσω, καὶ ἀναβιῶν νὰ διέλθω μίαν ὥραν ἐξ ἐκάστης ἡμέρας, καθ' ἣν ἐπὶ ζωῆς μου εἶδα μέγα τι πρᾶγμα, θὰ ἐξέλεγα τὴν ὥραν, ἣν διήγαγον ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν εἶπα: — Ἄγωμεν—, μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἤκουσα τὴν λέξιν:— Ἐρθιάσμεν. Ὅταν ὑπάγῃς πρὸς τὴν θῆαν, ἡ ψυχὴ σου νομίζει ὅτι μεγαλώνει, ὡς διὰ νὰ χωρῆσῃ

τὸ αἶσθημα τοῦ θαυμασμοῦ, ὅπερ ἐντὸς ὀλίγου θὰ διεγερθῆ ἐν αὐτῇ· σοῦ ἐπανερχονται εἰς τὴν μνήμην οἱ πόθοι τῆς πρώτης σου νεότητος, οἵτινες ἐφαίνοντο ὄνειρα· ἐπαναβλέπεις τὸν γέροντα καθηγητὴν τῆς γεωγραφίας, ὅστις, ἀφ' οὗ ἐσημείωσεν ἐπὶ τοῦ Χάρτου τῆς Εὐρώπης τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐχάραττεν ἔπειτα εἰς τὸν ἀέρα, μὲ μίαν λαβὴν ταυμάκου μεταξὺ τῶν δακτύλων, τὰ διαγράμματα τοῦ μεγάλου ναοῦ· βλέπεις τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, καὶ τὴν μικρὰν ἐκείνην ἐστίαν, πρὸ τῆς ὁποίας τὸν προσεγγῆ χειμῶνα θὰ περιγραφῆ τὸ μνημεῖον ἐν τῷ μῆσο κύλιου προσώπου ἐκστατικῶν ὑπὸ θαυμασμοῦ καὶ ἐνδῶν· ἀκούεις ν' ἀντηχῆ τὸ ὄνομα τοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν κεφαλὴν, εἰς τὴν καρδίαν, εἰς τὰ ὄτα σου, ὡς τὸ ὄνομα ζῶντός τινος πράγματος, ὅπερ μᾶς προσμένει καὶ μᾶς προσκαλεῖ διὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ μέγα τι μυστικόν· ἀναφαίνονται ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς σου ἀψίδες καὶ παραστάδες θαυμασταὶ οἰκοδομημάτων οὐρανομήκων· καὶ ὅταν δὲν ἀπέχῃς πλέον παρὰ ὀλίγα βήματα ἀπὸ τοῦ τέρατος τῆς πορείας σου, αἰσθάνεσαι ἀκόμη ἀνεφραστόν τινα εὐχαρίστησιν νὰ σταματήσῃς διὰ νὰ παρατηρήσῃς ἐν χαλίμιον, διὰ νὰ ἴδῃς φύγουσαν μίαν κολοσαύραν, διὰ νὰ διηγηθῆς μίαν ἀστείότητα, διὰ νὰ χάσῃς ὀλίγον καιρὸν, διὰ νὰ ἀναβάλῃς ἐπὶ τινα λεπτὰ ἀκόμη τὴν στιγμὴν, τὴν ὁποίαν ἐπεθύμησες εἶκοσιν ἔτη, καὶ τὴν ὁποίαν θὰ ἐνθυμῆσαι καθ' ὅλην σου τὴν ζωὴν. Ὅθεν καὶ ἐκ τῶν φημιζομένων τούτων ἀπολαύσεων τῶν ἐκ τοῦ θαυμασμοῦ πολλὰ ὀλίγα πρᾶγματα ἀπομένουν, ὅταν ἀφαιρέσῃς ἀπὸ αὐτὰς τὸ αἶσθημα, ὅπερ προηγείται αὐτῶν, καὶ τὸ αἶσθημα ὅπερ ἐπακολουθεῖ. Σχεδὸν δὲ πάντοτε ὑπάρχει, μίᾳ ἀπάτῃ τῆς φαντασίας, εἰς τὴν ἐπακολουθεῖ εἰ λαφρά τις ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς ἀπάτης, ἐξ ἧς ὅμως ἡμεῖς, ἐπιμενοντες, ἀναγεννώμεν νέων ἄλλων ἀπατῶν σμῆνος.

Τὸ τζαμίον τῆς Ἁγίας Σοφίας κεῖται καταντικρὺ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ παλαιοῦ Σεραγίου.

Ἐν τούτοις, ὅταν φθάσῃ τις εἰς τὴν πλατεῖαν, ἦτις ἐκτείνεται ἐνώπιον τοῦ Σεραγίου, τὸ πρῶτον πρᾶγμα, ὅπερ ἐλκύει τὸ βλέμμα, δὲν εἶνε τὸ τζαμίον, ἀλλ' ἡ περίφημος κρήνη τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέδ τοῦ Γ'.

Ἡ κρήνη αὕτη εἶνε ἐν τῶν πρωτοτυποτέρων καὶ πλουσιωτέρων μνημείων τῆς τουρκικῆς τέχνης· ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τούτου εἶνε παίγνιον μαρμαρίνον, ὅπερ φιλάρεσκος σουλτάνος ἔστησε κατὰ μέτωπον τῆς Σταμπούλ του εἰς μίαν στιγμὴν ἔρωτος. Νομίζω ὅτι μόνον γυνὴ δύναται νὰ περιγράψῃ καλῶς αὐτὸ, ὁ δ' ἐμὸς κάλαμος δὲν εἶνε ἀρκούντως λεπτὸς, ὅπως παραστήσῃ τὴν εἰκόνα του Ἐκ πρώτης ὄψεως νομίζει τις, ὅτι δὲν εἶνε κρήνη. Ἐχει τὸ σχῆμα μικροῦ τετραγώνου ναοῦ, καὶ σκέπεται ὑπὸ στέγης Σινικῆς, ἧς αἱ κυματοειδεῖς ἄκραι προεκτείνονται πολλὴ ἀπὸ τῶν τειχῶν.

μιναρέδες. Ἀπὸ ἀνατολῶν ὑπάρχει μία πύλη κοσμημένη μὲ ἕξ κίονες ἐκ πορφυρίτου καὶ μαρμάρου· ἀπὸ δὲ μεσημβρίας ἄλλη πύλη, δι' ἧς εἰσέρχονται εἰς αὐλήν, περικυκλωμένη ἀπὸ οικοδομὰς χαμηλᾶς καὶ ἀνομοίους, ἐν τῷ μέσῳ ἀναθρύει πηγή διὰ τὰς ἀπονίψεις, κεκαλυμμένη ἀπὸ ναῖσκων ἀψιδωτῶν, ἐπεστηριγμένον ἐπὶ ὀκτῶ κιονίσκων. Βλέπων ἕξωθεν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, δὲν δύνασαι νὰ διακρίνης αὐτὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν μεγάλων τζαμιῶν τῆς Σταμπούλ, εἰμὴ ἐκ τοῦ ὅτι εἶνε ὀλιγώτερον λευκὴ καὶ ὀλιγώτερον ἐλαφρὰ. Ἔτι δ' ὀλιγώτερον εἶνε δυνατὸν νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ θεατοῦ, ὅτι οὗτος εἶνε «ὁ μέγιστος ναὸς τοῦ κόσμου μετὰ τὸν Ἅγιον Πέτρον».

Οἱ ὀδηγοὶ μας μᾶς ἔφεραν διὰ δρομίσκου, ὅστις ἄγει παραλλήλως τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς οἰκοδομῆς εἰς πύλην ὀρειχαλκίνην, ἣτις ἐστράφη βραδέως ἐπὶ τῶν στροφίγγων τῆς, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸ προπύλαιον.

Τὸ προπύλαιον τοῦτο, ὅπερ εἶνε μακροτάτη καὶ ὑψηλοτάτη αἵθουσα, περιβεβλημένη μὲ μάρμαρον καὶ λάμπουσα ἀκόμη τῆδε κακέισε ἐκ τῶν ἀρχαίων ψηφοθετημάτων, εἰσάγει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς δι' ἑννέα πυλῶν, καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς συνεκoinώνει τὸ πάλαι δι' ἄλλων πέντε πυλῶν πρὸς ἄλλο προπύλαιον, ὅπερ δι' ἄλλων δεκατριῶν πυλῶν ἐξῆγεν εἰς τὸ προαύλιον.

Μόλις ὑπερβάντες τὸ κατώφλιον, ἐπεδειξάμεν τὸ περὶ τῆς εἰσόδου φερμάνιον μας εἰς ἰσρέκ τινὰ σαρικοφόρον, ἐφορέσαμεν παντόφλας, καὶ, νευσάντων τῶν ὀδηγῶν, προσήλθομεν τρέμοντες εἰς τὴν μεσαίαν πύλην τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἣτις μᾶς ἀνέμενεν ὀρθάνοικτος.

Μόλις ἐθέσαμεν τὸν πόδα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀπεμείναμεν καὶ οἱ δύο ὡς καρρωμένοι ἐκεῖ.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις εἶνε ἀληθῶς μεγάλη καὶ νέα.

Δι' ἐνὸς βλέμματος περιλαμβάνει τις θόλον ἀπειρομεγέθη, ἀρχιτεκτονικὴν τολμηρὰν μεσαίων ἄλλων θόλων, οἵτινες νομίζεις ὅτι κρέμονται μετέωροι εἰς τὸν ἀέρα, παραστάδας ὑπερμεγέθεις, ἀψίδας γιγαντιαίας, κίονας κολοσσικούς ὑπερῶα, ἀμβωνας, στοὰς, ἐφ' ὧν καταβαίνει διὰ χιλίων μεγάλων παραθύρων χεῖμαρρος φωτός· κἀτὶ θεατρικὸν καὶ ἡγεμονικὸν μᾶλλον παρὰ ἱερόν· ἐπίδειξις μεγαλείου καὶ δυνάμεως, ἦθος κομψότητος κοσμικῆς, σύγχυσις κλασικότητος, βαρβαρότητος, ἰδιοτροπίας, οἰήσεως, μεγαλοπρεπείας· μεγάλη ἀρμονία, ἐν ἧ, πρὸς τοὺς ἡχηροὺς καὶ φοβεροὺς φθόγγους τῶν παραστάδων καὶ τῶν κυκλωπέων ἀψιδῶν, αἵτινες ἀναμιμνήσκουσι τοὺς βορείους καθεδρικούς ναοὺς, συνακρινῶνται κομψὰ καὶ ἡμερὰ ἕσματα ἀνατολικὰ, μουσικὰ ἰορβώδεις τῶν συμπροσίων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ

τοῦ Ἡρακλείου, ἀντηχῆσαι ἀσμάτων ἐθνικῶν, φωναὶ βραγχώδεις λαοῦ ἐκτεθηλυμένου καὶ καταβεβλημένου, καὶ κραυγαὶ μακριναὶ Βανδάλων, Ἀθάρων καὶ Γόθων· μεγαλειότης φέρουσα τραύματα, γυμνότης ἀπαίσιος, βαθεῖα γαλήνη· ἰδέα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου συντετημένη καὶ κεκονιαμένη, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου γιγαντιασιότερα καὶ ἔρημος· κρᾶμα πρωτοφανῆς ναοῦ, ἐκκλησίας καὶ τζαμιῦ, θεαμάτων σοβαρῶν καὶ παιδαριωδῶν κοσμημάτων, παλαιῶν καὶ νέων πραγμάτων, καὶ χρωμάτων ἀσυναρμόστων, καὶ προσθηκῶν ἀκατανόητων καὶ παραδόξων· θέαμα μὲ μίαν λέξιν, ὅπερ διεγείρει αἰσθητὰ ἐκπλήξεως ἅμα καὶ θλίψεως ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, ὅστις ἴσταται πρὸς ὦραν ἀβέβαιος, ὡς ἀναζητῶν λέξιν, ἣτις νὰ ἐκφράσῃ ἅμα καὶ καθορίσῃ τὸν στοχασμὸν του.

Ἡ βάσις τῆς οἰκοδομῆς εἶνε τετράγωνον, ἰσόπλευρον σχεδὸν, κατὰ μέσον δὲ αὐτοῦ ὑψοῦται ὁ μέγας θόλος, ἐπεστηριγμένος ἐπὶ τεσσάρων μεγάλων τόξων, ἅτινα ἐπερείδονται ἐπὶ τεσσάρων ὑψηλοτάτων παραστάδων, αὗται δὲ εἶνε τὰ ὀστᾶ οὕτως εἰπεῖν τῆς ὅλης οἰκοδομῆς. Ἐπὶ τῶν δύο τόξων, ἅτινα παρίστανται κατὰ πρόσωπον εἰς τὸν εἰσερχόμενον, ἐπερείδονται δύο μεγάλα ἡμιθόλια, ἅτινα καλύπτουσιν ὅλον τὸν ἐσωθάθηκα, ἐκάτερον δὲ τούτων διανοίγεται εἰς ἄλλα δύο μικρότερα ἡμιθόλια, ἅτινα σχηματίζουσι τέσσαρας οὕτως εἰπεῖν ναῖσκους στρογγύλους ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο ναίσκων τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν εἰσόδον πλευρᾶς διανοίγεται ἡ ἀψὶς, κεκαλυμμένη ὑπὸ θόλου κατὰ τεταρτημόριον τῆς σφαιράς. Ὑπάρχουσι λοιπὸν ἑπτὰ ἡμιθόλια, περιστέφοντα τὸν μέγαν θόλον, δύο ἐντεῦθεν καὶ πέντε ἐκεῖθεν, ἅτινα ὅλα ὁμοῦ παρέχουσι τὸ θέαμα ἐλαφρότητος θαυμασίας, καὶ φαίνονται, ὅπως λέγει ποιητὴς τις ἕλλην, ὡς κρεμάμενα διὰ ἑπτὰ σχοινίων ἐκ τοῦ θόλου τοῦ οὐρανοῦ. Ὅλοι οἱ θόλοι οὗτοι φωτίζονται ἐκ παραθύρων μεγάλων χαμαρωτῶν καὶ συμμετρικῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν τεσσάρων ἀπειρομεγέθων παραστάδων, αἵτινες σχηματίζουσι τετράγωνον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, ὑψοῦνται δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ εἰσερχομένου εἰς αὐτὸν ὀκτὼ θαυμάσιοι κίονες ἐκ πρασίνου ποικιλοχρόου λίθου, ἐφ' ὧν ἀνακάμπτονται τόξα χαριέστατα μὲ γλυφὰς φυλλωμάτων, ἅτινα σχηματίζουσι περιστόον κομψότατον εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ ἐσωθάθηκος, καὶ ὑποστηρίζουσιν εἰς μέγα ὕψος δύο εὐρεῖς ἐξώστας ἢ ὑπερῶα, ἅτινα παρουσιάζουσιν ἄλλας δύο σειρὰς κίωνων καὶ τόξων γεγλυμμένων. Τρίτον δ' ὑπερῶον, συγκοινωνοῦν πρὸς τὰ δύο πρῶτα, περιθεῖε ὅλον τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου, καὶ διανοίγεται πρὸς τὸ καθολικὸν διὰ τριῶν μεγάλων τόξων, ἐπερείδομένων ἐπὶ διδύμων κίωνων. Ἄλλα μικρότερα ὑπερῶα, ὑποστηριζόμενα ὑπὸ κίωνων ἐκ πορφυρίτου ἐμφιλοχωροῦσι μεταξὺ τῶν

ἀνήκον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, τὸν ἐμπροσθέντα ὑπὸ τοῦ Ἡροστράτου. Οἱ ἐκ πορφυρίτου ὀκτῶ κίονες, οἱ ἰστάμενοι ἀνά δύο μεταξὺ τῶν παραστάδων, ἀνήκον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἡλίου, ὃν ἀνήγειρεν ὁ Αὐρηλιανὸς ἐν Βαλθέκ. Ἄλλοι κίονες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἐν Κυζίκῳ ναοῦ τοῦ Διὸς, ἐκ τῶν ναῶν τῶν Θηβῶν, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ῥώμης, τῆς Τρωάδος, τῶν Κυκλάδων, τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ παριστώσιν ἀπειρον ποικιλίαν μεγεθῶν καὶ χρωμάτων. Μεταξὺ τῶν κίωνων, τῶν δρυφάκτων, τῶν στυλοβατῶν, καὶ τῶν πλακῶν, ὅσα ὑπολείπονται ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἐπεנדύτου τοῦ ναοῦ, φαίνονται μάρμαρα ἐξ ὅλων τῶν λατομείων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Γαλλίας. Τὸ μάρμαρον τοῦ Βοσπόρου λευκὸν καὶ μελανόσκιτον ἐτέθη ἀπέναντι τοῦ μέλανος κελτικοῦ μαρμάρου τοῦ φέροντος φλέβας λευκάς· τὸ πράσινον μάρμαρον τῆς Λακωνικῆς ἀντακχλάται εἰς τὸ κυανοῦν τῆς Λιβύης· ὁ κατὰστικτος πορφυρίτης τῆς Αἰγύπτου, ὁ διάσημος γρανίτης τῆς Θεσσαλίας, ὁ ἐξ Ἰασσοῦ Καρικὸς λίθος, ὁ φέρων λευκάς καὶ πορφυρᾶς ταινίας, ὁ ὠχρὸς Καρύστιος ὁ πεποικιλμένος μὲ στίγματα σιδηρόχροα, συνανακρινῶσι τὰ χρώματά των πρὸς τὴν πορφύραν τοῦ Φρυγίου μαρμάρου, πρὸς τὸ ρόδινον χρῶμα τοῦ μαρμάρου τῶν Συνάδων, πρὸς τὸν χρυσοῦν τοῦ μαρμάρου τῆς Μαυριτανίας, καὶ πρὸς τὴν χιόνα τοῦ μαρμάρου τῆς Πάρου. Εἰς τὴν ποικιλίαν δὲ ταύτην τῶν χρωμάτων πρόσθετες τὴν ἀπερίγραπτον ποικιλίαν τῶν σχημάτων τῶν κηλίδων, τῶν κορωνίδων, τῶν ῥόδων, τῶν δρυφάκτων, τῶν παραδόξου κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ κιονοκράνων, εἰς ὃν συναναφύρονται ζῶα, φυλλώματα, σταυροὶ, χίμαιραι, καὶ ἄλλα πράγματα εἰς οὐδένα ῥυθμὸν ἀνήκοντα, φαντασιώδη κατὰ τὸ σχέδιον, καὶ ἀνόμοια κατὰ τὸ μέγεθος, κατὰ τὴν συνηρμοσμένα· καὶ στελέχη κίωνων, καὶ στυλοβάτας μὲ ἰδιότροπα ἀνάγλυφα, ἐφθαρμένους ὑπὸ τῶν αἰώνων, καὶ διεσχισμένους ὑπὸ μαχαίρων· ἅτινα πάντα ὁμοῦ παρέχουσι παράδοξον θέμα μεγαλοπρεπείας ἀτάκτου καὶ βαρβαρικῆς, καὶ εἶνε τὸ ὄνειδος τῆς καλλιισθησίας, χωρὶς νὰ δύνασαι ν' ἀποσπάσης ἀπ' αὐτῶν τὸ βλεῦμα.

Ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ ἐν τούτοις δὲν δύνασαι νὰ ἐννοήσῃς ὅλην τὴν εὐρύτητα τοῦ τζαμίου, διότι τὸ καθολικὸν δὲν εἶνε τῶνδ' ἐν μέρει μέρος αὐτοῦ. Αἱ δύο στοαί, αἵτινες ὑποστηρίζουσι τὰ δύο πλάγια ὑπερῶα, εἶνε αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δύο μεγάλα οἰκοδομήματα, ἐξ ὧν θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναποτελέσῃ δύο ὅλους ναοὺς. Ἐκατέρα τῶν στοῶν τούτων διαχωρίζεται εἰς τρία μέρη, διακρινόμενα διὰ τόξων ὑψηλοτάτων· ὅθεν καὶ πάντα ἐν αὐταῖς, κίονες, ἐπιστύλια, παραστάδες, θόλοι εἶνε ἀπειρομεγέθη. Ὅταν διαβαίνῃς ὑπὸ τὰς στοὰς ταύτας, μόλις διαφαίνεται διὰ τῶν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐφέσου κίωνων τὸ μέγα καθολικόν, καὶ φαίνεται ὡς νὰ εὐρίσκειται ἐντὸς ἄλ-

λου ναοῦ. Αὐτὸ τοῦτο δοκιμάζει ὁ θεατῆς καὶ ἀπὸ τῶν ὑπερῶων, εἰς ἃ ἀνέρχεται διὰ κλίμακος σπειροειδοῦς ἐλαχίστης κλίσεως, ἀπ' οὗ δὲν ὑπάρχουσι βαθμιῖδες, καὶ δύναται νὰ ἀνέλθῃ τις ἀνέτως καὶ ἐπιππος. Τὰ ὑπερῶα ἦσαν ὁ γυναικωνίτης· οἱ μετανοοῦντες ἴσαντο ἐν τοῖς προπυλαίοις, καὶ οἱ ἄλλοι πιστοὶ ἐν τῷ καθολικῷ. Ἐκαστον ὑπερῶον θὰ ἠδύνατο νὰ χωρέσῃ τὸν πληθυσμὸν ἐνὸς προαστείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Νομίζεις, ὅτι δὲν εὐρίσκεισαι ἐντὸς ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι διέρχεται τὸ θεωρεῖν τιτανεῖου θεάτρου, ὅπου μέλλει νὰ ἐκτραγῆ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἄσμα ἐξ ἑκατοντακιςχιλίων στομάτων. Διὰ νὰ ἴδῃς τὸ τζαμίον, πρέπει νὰ ὑπάγῃς νὰ σταθῆς εἰς τὰ δρύφακτα, καὶ τότε βλέψεις ὅλον τὸ μεγαλεῖον. Τὰ τόξα, οἱ θόλοι, αἱ παραστάδες, τὰ πάντα φαίνονται γιγάντεια. Οἱ πράσινοι δίσκοι, τοὺς ὁποίους ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ ἐνόμιζες, ὅτι δύνασαι νὰ μετρήσῃς μὲ τὸν πῆχυν τῆς χειρὸς, σοὶ φαίνονται τῶρα ἱκανοὶ νὰ σκεπάσωσιν ὀλόκληρον οἰκίαν. Τὰ παράθυρα εἶνε πυλῶνες ἀνακτόρων· αἱ πτέρυγες τῶν Χερουβεὶμ εἶνε ἰστία νηὸς, οἱ ἄμβωνες πλατεῖαι, ὁ δὲ θόλος σοὶ φέρει σκοτοδινίαν. Ρίπτων δὲ πρὸς τὰ κάτω τὸ βλέμμα βλέψεις ἄλλο θαῦμα. Δὲν ἐπίστευες, ὅτι εἶχες ἀνὰ τὴν τόσον ὑψηλά. Τὸ ἔδαφος τοῦ καθολικοῦ σοὶ φαίνεται κατακείμενον εἰς τὰ βᾶθη ἀβύσσου, καὶ τὰ ἀναλογεῖται, οἱ πύελοι τῆς Περγάμου, αἱ ψίχθοι, αἱ κανθῆλαι σοὶ φαίνονται ἐκτάκτως ἐσμικρομμένα. Ἐκείθεν δὲ βλέψεις κάλλιον παρὰ κάτωθεν καὶ λεπτομέρειαν περιεργον τοῦ τζαμίου τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὸ ὅτι ἐπειδὴ τὸ καθολικὸν δὲν ἔχει τὴν ἀκριβῆ διεύθυνσιν τῆς Μέκκας, πρὸς ἣν ὀφείλουσι νὰ στρέφονται οἱ Μουσουλμάνοι προσευχόμενοι, ὅλαι αἱ ψίχθοι καὶ ὅλοι οἱ τάπητες εἶνε τοποθετημένοι πλαγίως πρὸς τὰς γραμμὰς τῆς οἰκοδομῆς, καὶ προσβάλλουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κυριώτατον σφάλμα προοπτικῆς. Ἐκείθεν δ' ἄνωθεν περιλαμβάνει τις καλῶς διὰ τε τοῦ βλεμματος καὶ διὰ τῆς διανοίας ὅλον τὸν βίον τοῦ τζαμίου. Ἐκείθεν φαίνονται τοῦροι γονυκλιεῖς ἐπὶ τῶν ψιθίων καὶ κύπτοντες τὸ μέτωπον μέγρις ἐδάφους· ἄλλοι ὀρθοὶ ὡς ἀγάλματα, κρατοῦντες τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ προσώπου των οὕτως, ὡς ἐὰν ἐξήταζον μετὰ προσοχῆς τὰς ρυτίδας τῶν παλαμῶν των· ἄλλοι καθήμενοι σταυροποδητεὶ κάτωθεν παραστάδος, ὡς ἐὰν ἀνεπαύοντο ὑπὸ τὴν σκιάν δένδρου· γυναικῆς τινος γονυκλιεῖς εἰς γωνίαν τινὰ μονήρη· γέροντες καθήμενοι πρὸ ἀναλογεῖων καὶ ἀναγινώσκοντες τὸ Κοράνιον· ἱμάμιδες ἀπαγγέλλοντες ἐδάφια ἱερὰ εἰς ὄμιλον παιδίων· καὶ τῆδε κακείσε, ὑπὸ τὰς ἀπωτέρας στοὰς, καὶ εἰς τὰ ὑπερῶα, ἱμάμιδες, ῥατίμπιδες, μουζίνιοι, νεωκόροι, μὲ παραδόξους ἐνδυμασίας, ὑπάγοντες καὶ ἐρχόμενοι ἀφοφητεῖ, ὡς νὰ μὴ ἐγγίῳσι τὸ ἔδαφος. Ἡ δὲ ἀόριστος μελωδία, ἡ σχηματιζομένη ὑπὸ τῶν ἀναγινωσκόν-